

ASEIDENRIISUNTAONGELMA

Risto Hyvärinen

Aseidenriisuntakysymys on viime vuosina tullut sekä julkisuudessa että yksityisissä keskusteluissa ja pohdiskeluissa voimakkaalla tavalla esille. Tämä on johtunut toisaalta yhä kiinteämmästä ja laajemmalle ulottuvasta kansainvälisestä järjestäytymisestä ja toisaalta sotatekniikan valtavasta kehityksestä.

Sekä ihmisyksilöt että -yhteisöt ovat ikimuistoisista ajoista alkaen käyttäneet väkivaltaa pyrkiessään tavoitteisiinsa. On periaatteessa yhdentekevää ja vielä erittäin vaikeasti ratkaistavaa, esitetäänkö ihmiset «alkumuodossaan» rauhallisina vai sotaisina. Joka tapauksessa kautta historian väkivallalla on ollut merkittävä osuus tapahtumien kulkuun. Tehokkaimman keinon kontrolloida toisten yksilöiden tai yhteisöjen toimintaa ja täten varmistaa omien päämäärien saavuttaminen on juuri väkivallalla uhkaaminen tai sen käyttö tarjonnut.

Väkivallan edut ovat ilmeiset. Se tarjoaa monesti nopean, selvän ja tottaolaisen ratkaisun sosiaalisille konflikteille. Sitä käytettäessä ei ole tarpeellista hukata aikaa neuvotteluihin eikä peräytyä omista tavoitteista. Toisaalta on todettava, että se aiheuttaa käyttäjälleen usein myös hankaluuksia. Taistelun ratkaisu ei aina ole etukäteen selvä. Rosvo saattaa ryöstöyrityksessään epäonnistua ja jopa jäädä alakynteen syntyneessä kamppailussa. Samoin saattaa väkivaltaa yrittävä yhteisö, esimerkiksi kapinaliike tai valtio, kärsiä hyökkäyksessään tappion. Siis väkivallankäyttöön liittyy aina tietty riski, joka luonnollisesti pienenee epäsuhteen kasvaessa hyökkääjän ja puolustajan väkivallankäytön suorituskykyjen välillä edellisen eduksi.

Voiman ollessa sosiaalisten konfliktien ratkaisun sangen yleisenä perustana on luonnollista, että ihmiset ovat kehittäneet välineitä ja menettelytapoja tuota ratkaisua silmälläpitäen. Yhteisöjen, nimenomaan valtioiden puitteissa tämä on johtanut sotalaitoksien syntymiseen sekä taisteluvälineiden keksimiseen ja valmistamiseen. Taisteluvälineiden kehitykselle, kuten muullekin tekniikalle, on ollut luonteenomaista voimakkaasti kiihtyvä rytmi.¹ Ensimmäistä kehitysjaksoa, joka kesti tuhansia ellei kymmeniätuhansia vuosia, voitaisiin kutsua «yksilölliseksi». Periaatteessa näet taisteluvälineet, oli-

vatpa ne sitten kivikirveitä tai musketteja, surmasivat tai haavoittivat yhden miehen kullakin käyttökerralla. Tämä jakso päättyi silloin, kun tykistön ammukset kehittyivät shrapnellin keksimisen ansiosta kykeneviksi yhdellä laukauksella surmaamaan tai haavoittamaan useita miehiä. Samanaikaisena ilmiönä tämän aseteknillisen kehitysvaiheen kanssa teollistuminen pääsi alkuunsa. Väkivallankäytön kannalta voitaisiin tätä jaksoa pitää ehkä «käsiteollisena».

Varsinaisen hävityksen «sarjatuotantoon» päästiin ensimmäisen maailmansodan aikoihin. «Sarjat» olivat tosin aluksi pieniä. Pääasiallisimpina tuotantovälineinä olivat taistelukaasut, polttotaisteluaineet, suuren tulinopeuden omaavat tykit, konekiväärit ja jossakin määrässä lentokoneetkin. Tämä taisteluvälineiden kehityksen kolmas vaihe, jonka aikana muutamien kymmenien tai satojen henkilöiden surmaaminen yhdellä suorituskerralla oli mahdollista, päättyi elokuussa 1945 suurimittaisen hävityksen sarjatuotannon aloittamiseen Hiroshiman ja Nagasakin halkeamisydinpommien avulla. Tulokset olivat mittavat: 215 000 kuollutta ja yhtä monta haavoittunutta kahdella lentopommilla.

Viides ja kaiketi viimeinen hävitystehon edistämisen aste saavutettiin 1. 11. 1952, jolloin ensimmäinen lämpöydinräjähdys tapahtui. Tällöin päästiin lähestulkoon täydelliseen hävitystehoon. Yhdellä kerralla on mahdollista tuhota miljoonia ihmisiä ja melkeinpä kokonaisia kansakuntia, mikä antaa aiheen kutsua tätä taisteluvälineiden kehityksen vaihetta «automatisoiduksi».

Tämä taisteluvälineiden tehon kumulatiivinen kasvu on luonnollisesti nykyisten aseidenriisuntapyrkimysten tärkeimpiä syitä. On kuitenkin todettava, että väkivallankäytön välttäminen, vaikka siitä niin paljon nykyään puhutaan, on jo vanhastaan merkittävä yhteiskunnallinen tavoite. Nimenomaan yksilöiden kesken on pyrkimyksenä ollut väkivallankäytön eliminointi. Tämä on tapahtunut yhteiskunnan nimissä. Siihen on liittynyt yksilön koskemattomuutta ja henkeä suosivien uskomusten levittäminen eräänlaisina aksioomina yhteiskunnan jäsenten keskuuteen. Jos joku käyttää väkivaltaa, hänet tuomitaan yhteiskunnan toimesta. Tämä heikompia suojaava asennoituminen perustunee pyrkimykseen lisätä turvallisuuden tunnetta yhteiskunnan kaikkien jäsenten keskuudessa.

Myös yhteisöjen kesken, kansainvälisessä elämässä on jo kauan pyritty kansainvälisissä konflikteissa käytettävien menettelytapojen saattamiseen rauhanomaisiksi, sillä on todettu väkivaltaisten keinojen haittojen muodostuvan yhä suuremmiksi ja olevan eräänlaisessa ristiriidassa yhteiskuntien sisällä tapahtuneen rauhanomaisen kehityksen kanssa. Tässä mielessä on harjoitettu tasapainopolitiikkaa sekä kehitetty kansainvälisiä järjestöjä ja rii-dan ratkaisumenetelmiä. Mutta erityisen suurta painoa on viime aikoina pantu aseidenriisuntaan, jonka avulla uskotaan sotien uhka voitavan poistaa.

Nämä aseidenriisuntapyrkimykset ovat tapahtuneet selvästi kahdella, suuressa määrässä toisistaan riippumattomalla tasolla. On näet erotettava keskenään aatteellinen ja poliittinen aseidenriisunta. Edellisen piiriin kuuluu se henkinen liike, joka pyrkii väkivallankäytön eliminoimiseen kansainvälisistä suhteista. Sen päämääränä on siis väkivallan välttäminen saattamalla konfliktien ratkaisumenetelmät rauhanomaisiksi tai sitten eliminoimalla konfliktien aiheet.² Tämän saavuttamiseksi liikkeen kannattajat monesti haluavat kaikissa yhteyksissä toimia voimatoimenpiteitä vastaan rauhanomaisin menettelytavoimin. Niinpä he saattavat kieltäytyä sotapalveluksesta, pyrkivät lyhentämään asevelvollisuus- ja/tai varusmiesaikaa, pienentämään tai poistamaan sotilasmäärärahoja, toteuttamaan aseidenriisunnan tietystä maassa riippumatta muiden valtioiden toimenpiteistä jne. Periaatteessa aatteellisen aseidenriisunnan kannattajat, joita usein kutsutaan pasifisteiksi, pyrkivät päämääränsä suuntaan ns. poliittisista reaali-teeteistä välittämättä ja kiinnittämättä huomiota siihen, mitä poliittista ryhmää tai katsomustapaa heidän toimintansa kulloinkin hyödyttää tai vahingoittaa. Monissa tapauksissa ovat menettelytavat muodostuneet tällöin tavoitteiksi itse päämäärän jäädessä vähemmälle huomiolle.

Sen sijaan eri valtioiden suorittamat, aseidenriisuntaan liittyvät toimenpiteet ovat luonteeltaan poliittisia, sillä aseidenriisunta ei tällöin ole päämääränä vaan poliittisten tavoitteiden saavuttamisen eräänä keinona. Epäilemättä raja näiden kahden näkökulman, aatteellisen ja poliittisen, välillä on epämääräinen. Jonkin valtion hallituksessa saattaa olla aatteellisestikin aseidenriisuntaa kannattavia henkilöitä, joiden perusasenneoituminen vaikuttaa mahdollisesti heidän poliittisiinkin ratkaisuihinsa. Mutta hallituksen jäsenenä he pyrkivät päätöksillään myös poliittisiin päämääriin; esimerkiksi vähentämällä sotilasmenoja, toisin sanoen osittaisella aseidenriisunnalla saateetaan nostaa elintaso, mikä toisaalta saattaa tehostaa ao. valtion arvovaltaa rauhanomaisessa kansainvälisessä politiikassa. Samoin voivat aseidenriisunnan aatteelliset kannattajat muodostaa niin voimakkaan sisäpoliittisen painostusryhmän, että sen kannatuksen saamiseksi katsotaan esimerkiksi hallituksen piirissä tarpeelliseksi aseidenriisunnalle myönteisten toimenpiteiden suorittaminen. Huolimatta aatteellisten näkökohtien vaikutuksesta edellä esimerkkeinä mainitut aseidenriisuntatoimenpiteet on kuitenkin vaivatta tulkittavissa luonteeltaan myös poliittisiksi. Tämä on selvää — paitsi em. yleispoliittisista syistä — mm. sen vuoksi, että jokainen aseistuksen muutos, siis myös sen supistus, vaikuttaa valtioiden keskinäiseen valtapoliittiseen asemaan. Täten aseidenriisunnan tai vastaavasti aseistautumisen kannattajat tietystä maassa tukevat tai vastustavat välillisesti ja usein tiedottomasti ulkopuolisten valtojen politiikkaa. Näillehän on yleensä aina edullista — tavoitteidensa mukaisesti — joko tukea tai heikentää muiden sotilaallista kapasiteettia. Lisäksi on syytä todeta aatteellista aseiden-

riisuntaa tarkasteltaessa, että menestyäkseen päämääränsä saavuttamisessa sen kannattajien on pyrittävä saavuttamaan joko suoranaisesti tai välillisesti poliittinen valta, jonka hallussapitoon kuitenkin liittyy väkivallankäytön välineiden käytöstä määrääminen. Kaiken huippuna on tietysti nähtävissä mahdollisuus, että poliittista valtaa aseidenriisunnan toteuttamiseksi ei voida saavuttaa muuta kuin väkivaltaisain keinoin...

Eräs seikka on tässä yhteydessä vielä huomion arvoinen. Epäilemättä näet suurin osa ihmisistä ilmoittaa julkisesti kannattavansa aseidenriisuntaa. Mutta niin valtioiden sisällä kuin kansainvälisessä politiikassakin tämä katsotaan mahdolliseksi vain tietyillä perusedellytyksillä, jotka itse asiassa ilmaisevat esittäjänsä poliittiset päämäärät. Ja kun nämä päämäärät ovat erilaiset, ei sovintoa luonnollisestikaan synny.

Seuraavassa tarkastellaan aseidenriisuntaa lähinnä poliittisessa mielessä, siis valtioiden keinona (poliittisten) tavoitteittensa saavuttamisessa. Aatteellinen aseidenriisunta muodostaa kuitenkin oman, mielenkiintoisen alueensa sosiaalisten aatteiden tutkimuksen piirissä. Se kuuluu eräässä mielessä samaan ryhmään kuin väkivallankäyttöä ihannoivat aatesuunnat ja on luonnollisesti niiden vastakohta. Logiikan kannalta asennoituminen noihin aatteisiin on tietysti makuasia. Ilmeistä lienee kuitenkin se, että autoritaarisesti asennoituvat henkilöt, «kovanaamat», jotka monesti tukevat konservatiivisia poliittisia näkemyksiä tai esiintyvät vasemmistopuolueiden johtajistossa ja aktiivisimmassa kannattajajoukossa, viehättyvät usein väkivallankäyttöä suosivista aaterakennelmista, kun taas liberaalinen poliittinen asennoituminen liittyy monesti rauhanomaisten ratkaisujen suosimiseen.³ Ja — kaavamaisesti sanoen — kuten liberaalien vaikutus nykypolitiikassa on yleensä sängen vähäinen, niin aatteellisen aseidenriisunnankin merkitys on — ainakin toistaiseksi — pieni väkivaltapolitiikan hallitsemisessa valtioiden välisissä suhteissa.

Aseidenriisuntatoimenpiteet saattavat olla eri asteisia ja monivivahteisia. Eräässä mielessä aseidenriisunta muodostaa aseistautumisen kanssa saman kokonaisuuden. Tietyn valtion tai valtioiden joukon maksimaalinen aseistautuminen on niiden täydellisen aseistariisunnan vastakohta. Väliarvot voidaan sitten tulkita osittaiseksi aseistautumiseksi tai osittaiseksi aseidenriisunnaksi kunkin maun mukaan. Siis aseidenriisunta on oikeastaan «laadultaan» samaa kuin varustautuminen. Molemmilla toimenpiteillä vaikutetaan valtioiden väliseen voimatasapainoon. Jos valtio A haluaa tehostaa poliittista valta-asemaansa valtio B:n suhteen, se voi tämän tehdä ensisijaisesti joko lisäämällä omaa aseistustaan tai vähentämällä (joko suoranaisesti tai välillisesti) B:n sodankäyntikapasiteettiä. Molemmissa tapauksissa poliittiset vaikutukset ovat samat. On tietysti yleensä verrattomasti helpompaa varus-

tautua itse kuin saada toinen luopumaan varustautumisestaan, vaikka tietysti edellinen vaihtoehto tulee kalliimmaksi. Ja historiaa tarkasteltaessa vaihtuukin siltä, että vasta aseistautumisen kustannusten noustessa yli kohtuullisena pidettävien rajojen on ryhdytty käyttämään halvempia, mutta huomattavasti monimutkaisempia ja hankalampia aseidenriisuntaehtotuksia poliittisten päämäärien tavoittelussa.

Voidaan myös yleisesti sanoa, että aseistautumisen ja aseidenriisunnan ero on nähtävissä muutoksen suuntana ajan suhteen. Tiettyä ajanjaksona, esimerkiksi ennen suuria sotia, aseistautuminen on positiivista, ts. väkivallankäyttökapasiteetti kasvaa, kun taas eräinä toisina ajanjaksoina, esimerkiksi sotien jälkeen, sen suunta on negatiivinen, ts. tapahtuu aseidenriisuntaa.

Ilmeistä on, että lukemalla vain asevarustelujen vähentämistoimenpiteet aseidenriisunnan puitteisiin joudutaan sulkemaan sen käsittepiirin ulkopuolelle samaan probleemikompleksiin reaalisesti kuuluvia seikkoja. Seuraavassa pyritäänkin aseidenriisunta tulkitsemaan laajasti niin, että sen yhteydessä käsitellään muitakin kansainvälisen turvallisuusongelman piiriin kuuluvia seikkoja kuin vain yleistä asevarustelujen supistamista. Tällaisia ovat esimerkiksi paikalliset aseidenriisuntatoimenpiteet sekä valvonnan suoritus.

Asevarustelujen lisääntymisenhän ei välttämättä tarvitse merkitä sitä, että aseiden käyttöön ryhdyttäisiin. On siis ajateltavissa esimerkiksi sellainen tilanne, että valtiot suorittavat jatkuvaa kilpavarustelua sodan kuitenkaan syyttymättä. Tämä, eräänlainen väliratkaisu väkivaltaisten ja rauhanomaisten menettelytapojen välillä on kuitenkin osoittautunut — paitsi taloudellisesti kalliiksi — ainakin toistaiseksi sangen epävarmaksi.⁴ Kilpavarustelu on useimmiten kytkeytynyt uhkaavan ja myöhemmin puhjenneen sodan alkamiseen ennakkoiden sitä. Täten on ymmärrettävää, että on pyritty muuttamaan aseistautumisen suuntaa negatiiviseksi, aseidenriisunnaksi, jotta väkivallankäytön ja sen uhkan haitoilta välttyttäisiin. Mutta käytännössä tämän pyrkimyksen toteuttaminen on osoittautunut erääksi kaikkein hankalimmista kansainvälisistä ja sosiaalisista kysymyksistä.

Aseidenriisuntaa voidaan tarkastella monista näkökulmista. Jos lähtökohdaksi otetaan aseidenriisunnan kohteena olevan valtion toimenpiteiden motiivit, voidaan todeta kolmenlaista aseistuksen heikentämistoimintaa:

- 1) vapaaehtoinen aseidenriisunta eli «aseistariisuuntuminen»,
- 2) pakollinen aseistariisunta ja
- 3) välttämätön aseidenriisunta.

«Aseistariisuuntuminen» on vapaaehtoista sodankäyntikapasiteetin heikentämistä. Sen ei välttämättä tarvitse olla absoluuttista. Riittää, että väkivallankäytön välineitä ei tehosteta ja lisätä samassa tahdissa muiden maiden

kanssa tai aseteknillisen kehityksen edellyttämällä tavalla. Tällaisesta aseidenriisunnasta Norja ja Tanska ennen 2. maailmansotaa ovat erinomaisia esimerkkejä.

Pakollinen aseistariisunta on taas silloin kysymyksessä, kun valtion on pakko toisen valtion väkivallankäytön tai sen uhkan vuoksi vähentää tai rajoittaa tavalla tai toisella sodankäyntikapasiteettiaan. Pakollinen aseistariisunta on sangen yleinen kohtalo sodissa hävinneiden kohdalla. Siitä Saksa 1. maailmansodan jälkeen tarjoaa hyvän esimerkin.

Välttämätön aseidenriisunta taas muodostaa oman erikoistapauksensa, jota voitaisiin pitää «aseistariisuuntumisen» alalajina. Sillä näet tarkoitetaan pyrkimystä olla valmistamatta ja käyttämättä aseita, joiden tuho vaikutukset saattavat ylittää käyttäjiensä kontrollointimahdollisuudet. Tämän kaltainen aseidenriisunta on tullut tarpeelliseksi vasta sotatekniikan kehityksen uusimmassa vaiheessa, jota luonnehtii joukkotuhoaseiden ilmestyminen taisteluvälineiden joukkoon. Ensimmäisenä osoituksena siitä oli ehkä pidättäytyminen taistelukaasujen käytöstä 2. maailmansodan aikana. Sen tärkeimpänä perusteena lienee juuri pidettävä kaasusodan seuraamusten osittaista tuntemattomuutta. Vielä tärkeämmäksi välttämätön aseidenriisunta on tullut ydintaisteluvälineiden keksimisen jälkeen. Niiden tuho vaikutusten kontrollointimahdollisuudet ovat niin epämääräiset, että aseidenriisunta ainakin näiden aseiden kohdalla katsotaan sangen yleisesti välttämättömäksi. Eräänä käytännön ilmauksena tästä pyrkimyksestä on pidettävä osittaista pidättäytymistä ydinkoeräjäytyksistä sekä tehostetun radioaktiivisuuden omaavien ydinräjähteiden, esimerkiksi ns. kobolttipommien valmistamisesta.

Edellä mainitut aseidenriisunnan muodot ovat vaihtelevalla menestyksellä vaikuttaneet väkivallankäyttöön kansainvälisessä politiikassa. Vapaaehtoinen aseidenriisunta on usein ollut nimenomaan sisäpoliittinen keino esimerkiksi hallituksen aseman tukemiseksi, sillä aseistusta supistettaessahan on varoja tietysti voitu saada muihin tarkoituksiin, jotka tuottavat ehkä enemmän ääniä. Vaikka tällaisella aseidenriisunnalla on saattanut olla merkitystä tietyillä alueilla — esimerkiksi Skandinavian maiden kesken — konfliktimahdollisuuksien lieventäjänä, se ei koskaan ole ratkaisevasti pystynyt sulkemaan käyttäjiänsä väkivallan käytön piirin ulkopuolelle. Päinvastoin monet esimerkit — mm. pasifistisesti asennoituneet pikkuvaltiot tällä vuosisadalla — osoittavat, että sotapotentialia vaille olevat alueet, ns. sotilaalliset tyhjiöt, ovat omiaan vetämään aggression puoleensa.

Pakollinen aseistariisunta on taas luonnollisesti sitä soveltavan keino varmistautua aseistariisuntaan velvoitetun valtion väkivallankäytön mahdollisuuksia vastaan. Sen teho riippuu säädösten luonteesta, niiden valvonnasta sekä kansainvälispoliittisen tilanteen kehityksestä. Voitaneen ehkä väittää, että yleisesti katsoen pakollinen aseistariisunta ei ole osoittautunut tehok-

kaaksi menettelytavaksi aseistautumisen heikentämisessä. Tästä muodostaa oivallisen esimerkin Saksan aseistariisuminen 1. ja 2. maailmansodan jälkeen. Epäilemättä Versailles'in rauhan aseidenriisuntamääräykset olivat Saksalle erittäin raskaat. Kuitenkin 15—20 vuotta niiden sanelun jälkeen Saksan onnistui — ilman vanhojen, siltä riisuttujen aseiden painoa — luoda silloisissa oloissa erittäin uudenaikainen ja iskukykyinen sotalaitos. Samoin 2. maailmansodan jälkeinen poliittinen tilanne on pakottanut sekä itä- että länsiliiton sallimaan omalla puolellaan olevan Saksan osan melkoisen varustautumisen vastoin aikaisemmin tehtyjä, täydellistä aseistariisuntaa tarkoittavia päätöksiä. Niinpä näyttääkin 2. maailmansodan hävinneiden valtioiden aseistautumisongelman tarkastelu viittaavan siihen, että aseistariisutun siirtyessä kannattamaan riisujansa politiikkaa poistuvat yleensä varustelujen rajoitusmääräykset. On vielä todettava, että pakollista aseistariisuntaa koskevat säädökset jättävät useasti huomioonottamatta aseteknillisen kehityksen vaatimukset. Toisaalta ne saattavat kieltää sellaiset aseet, joiden myöhempi kehitys ja merkitys ovat tehneet ne jo aseistariisutun sotavoiman rajoitusmääräyksissä sallittujen, esimerkiksi puolustuksellisten tehtävien kannalta välttämättömiksi, ja toisaalta rajoitusmääräykset saattavat kokonaan jättää kieltoa vaille myöhemmin keksittävät tai kehittyvät tärkeät ja ehkäpä erittäin hyökkäyksellisetkin aseet.

Mitä tulee välttämättömään aseidenriisuntaan, se ehkä osoittautuu ainoaksi tehokkaaksi tavaksi väkivallankäytön vähentämisessä kansainvälisessä suhteessa.

Edellä esitettyjä aseidenriisunnan muotoja voidaan tarkastella myös kiinnittämällä huomiota aseidenriisuntaa koskevien päätösten muodolliseen esitystapaan. Tällöin todetaan, että pakollinen aseidenriisunta on yleensä muodollisesti, esimerkiksi rauhansopimuksessa säädetty. Vapaaehtoinen aseidenriisunta saattaa olla muodollisestikin julkilausuttu, esimerkiksi Etelänapamannerta koskevassa aseidenriisuntasopimuksessa, mutta yleensä se ilmenee vain välillisesti niissä toimenpiteissä tai tekemättä jättämisissä, joita valtio aseistautumisen tai aseidenriisunnan alalla suorittaa. Välttämätön aseidenriisunta on saanut ilmauksensa pääasiassa hiljaisena pidättäytymisenä vaikutukseltaan arvaamattomien massatuhoaseiden käytöstä. Pyrkimykset muodollisiin sopimuksiin pääsemiseksi ovat kuitenkin käynnissä.

Eräänä aseidenriisunnan tarkasteluperusteena voidaan pitää sen ulottuvuutta. Tällöin on nähtävissä kaksi pääryhmää:

- 1) osittainen aseidenriisunta ja
- 2) yleinen tai totaalinen aseidenriisunta.

Osittainen aseidenriisunta saattaa kohdistua tiettyihin aseihin, valtioihin tai muihin maantieteellisiin alueisiin. Se saattaa näissä eri tapauksissa olla ulottuvuudeltaan vaihteleva. Koko maapallon puitteissa on osittainen ase-

denriisunta epäilemättä jatkuvasti toteutettuna. Se kohdistuu nykyisellään lukuisiin valtioihin ja maantieteellisiin alueisiin. Yksityisen valtion osittainen aseidenriisunta saattaa ilmetä väkivallankäyttömahdollisuuksien lukumääräisinä, laadullisina tai alueellisina rajoituksina. Osittaisen ja yleisen aseidenriisunnan raja on epämääräinen. Koko maapallon puitteissa voidaan totaalista ja lopullista aseidenriisuntaa pitää eräässä mielessä mahdottomana. Vaikka kaikki varsinaiset sodankäynnin välineet eliminoitaisiinkin, se ei sinänsä poistaisi väkivallankäytön mahdollisuuksia sosiaalisten konfliktien ratkaisumenetelmänä. On aina löydettävissä tilapäisiä välineitä surmaamista ja haavoittamista varten ja näiden välineiden käyttö on ihmisyyhteisössä tuotapikaa organisoitavissa sangen tehokkaalla tavalla. Sen sijaan on mahdollista puhua yleisestä aseidenriisunnasta silloin, kun on kysymyksessä kaikkia tai suurta joukkoa valtioita koskeva aseidenriisuntatoimenpide. Jos tällainen toimenpide kohdistuu esimerkiksi kaikkein tehokkaimpiin aseisiin, kuten ydintaisteluvälineisiin, on kysymyksessä tosiaankin yleistä ja totaalista merkitystä omaava väkivallankäyttökapasiteetin vähennys.

Aseidenriisuntaa koskevia kansainvälisoikeudellisia säädöksiä on laadittu jo kauan. Niiden merkitys on tosiasiaa kuitenkin jäänyt usein vähäiseksi. Kuten yhteiskunnan sisälläkin lailla on vaikutusta vain silloin, kun sen mukainen asennoituminen on yhteiskunnassa hyväksytty ja lakia tukeva valtasuhde vallitsee, kansainvälisessä elämässä sopimuksia ja oikeussäädöksiä noudatetaan vain, jos niitä ylläpitävät voimat reaalisesti pystyvät nuo säädökset toteuttamaan. Aseidenriisunnalle myönteisten edellytysten luominen on täten lähinnä poliittinen, valtasuhteita koskeva kysymys.

Huolimatta aseidenriisunnan toteuttamisessa esilletulevista suunnattomista vaikeuksista on sen aikaansaamisesta kuitenkin vuosikausia käyty vakava-sävyisiä neuvotteluja. Jos jätetään puuttumatta 2. maailmansotaa edeltä-neisiin keskusteluihin, joilla on enää lähinnä vain historiallista mielenkiintoa, voidaan todeta, että Yhdistyneiden Kansakuntien puitteissa on kohta sen perustamisesta 1945 alkaen neuvoteltu yleisestä aseistuksen supistamisesta ja kansainvälisen turvallisuuden toteuttamisesta.⁵ Neuvottelut ovat aina kaatuneet poliittisiin vastakohtaisuuksiin. 1940-luvun lopulla Yhdysvallat pyrki kansainvälisen atomienergiaelimen perustamisen avulla estämään Neuvostoliittoa tuottamasta itselleen ydinaseita ja kiinnitti aseidenriisunnassa päähuomion klassillisiin taisteluvälineisiin, jolla alalla Neuvostoliitto oli joh-tava valta. Asetelma muuttui Neuvostoliiton saatua ydintaisteluvälineitä käyttöönsä. Jo 1950-luvun puolivälissä todettiin, että ydinaseiden supista-minen on tosiasiallisesti erittäin vaikeata toteuttaa, sillä molemmat osapuolet voisivat ennen varsinaisten valvontatoimenpiteiden alkua kätkeä riittävästi ydinräjähteitä pahan päivän varalta. Eihän näet kummallakaan puolella

liene ollut tietoa valmistettujen räjähteiden lukumäärästä. Tästä seurasi, että koetettiin keksiä menetelmiä yllätyshyökkäysten estämiseksi. Eisenhower esitti ns. avoimen taivaan suunnitelmansa, jonka mukaan molemmien puolien, täysin vapaa lentovalokuvaus toisaalta mahdollistaisi yllätyshyökkäysten valmistelujen toteamisen ja toisaalta loisi luottamuksen ilmapiiriin edistyneempien valvontatoimenpiteiden suorittamista varten. Neuvostoliiton taholla todettiin ajatuksesta, että se olisi omiaan helpottamaan yllätyshyökkäysten suorittamista, sillä toisen osapuolen sotilaallinen potentiaali voitaisiin tarkalleen paikantaa ja täten tuhota ensimmäisellä iskulla. 1950-luvun lopulla Neuvostoliiton kauko-ohjusten kohdalla saavuttaman edistyksen tullessa yhä selvemmin yleiseen tietouteen Lännen aikaisemmin suhteellisen vahva neuvotteluasema heikkeni. Toisaalta se merkitsi myös sitä, että Neuvostoliitolla on ollut varaa antaa myöten monien yksityiskohtien suhteen. Sillä onkin viime vuosina selvästi ollut aloite aseidenriisuntaehdotusten teossa. Huolimatta jatkuvasti suoritetuista keskusteluista ei kuitenkaan näkyviä tuloksia — ydinkoeräjäytysten keskeyttämistä lukuunottamatta — ole saavutettu. Saavutus sinänsä on kuitenkin jo se, että neuvotteluja ei kokonaan ole vielä lopetettu.

Epäilemättä aseidenriisuntaneuvottelujen kulku ja näennäinen tarkoituksettomuus ovat ehtineet moneen otteeseen kyllästyttää suuren yleisön mielet. Aseidenriisuntaongelmaa ei kuitenkaan voida mielekkäästi ymmärtää tajuumatta sitä, että sen alalla tehtävät ehdotukset ja toimenpiteet ovat poliittisia valtasuhteita muuttamaan tähtääviä menettelytapoja. Tästä seuraa, että aseistuksen vähentämisen eri asteet ja muodot vaikuttavat luonnollisesti eri tavoin siihen osallistuvien valtioiden poliittiseen asemaan. Tiettyjen, esimerkiksi hyökkäykseen soveltuvien aseiden poistaminen on suhteellisesti katsoen epäedullisempaa laajentumishaluista politiikkaa suosiville valtioille kuin status quo'hon tyytyväille, jolle lähinnä puolustukselliset aseet ovat tarpeellisia. Samoin tietyt alueelliset demilitarisointitoimenpiteet, kuten Ahvenanmaan kohdalla, omaavat erilaisen merkityksen kullekin asianosaiselle valtiolle. Täten melkein jokainen aseidenriisuntatoimenpide muuttaa osapuolten suhteellista valta-asemaa, joten on erittäin vaikeata päästä yleisesti hyväksyttäviin tuloksiin. Suhtautuminen tehtyihin lukuisiin ehdotuksiin on eräässä mielessä makuasia. Jos ottaa aatteellista aseidenriisuntaa tukevan kannan, kaikki noista ehdotuksista ovat kannatettavia. Muussa tapauksessa jokainen kannanotto merkitsee myös kannanottoa eri valtioiden poliittisten voimasuhteiden kehityksen toivottuun suuntaan.

Aseidenriisuntatoimenpiteiden ollessa luonteeltaan poliittisia menettelytapoja valtioiden tavoitteiden saavuttamisessa ei yleiseen aseidenriisuntaan vakavassa mielessä luonnollisestikaan ole päästy. Kenelläkään ei ole ollut varaa huonontaa omaa asemaansa eikä sellaista oman maansa suhteen tosis-

saan ehdottava valtiomies varsin kauan ehkä voisi pysyä maansa johdossa. Näin suureksi lienee vieläkin arvioitava kansallisten ja valtakunnallisten näkökohtien merkitys. Tilanne on kuitenkin kenties ratkaisevalla tavalla muuttumassa. Ydinaseiden mukaantulo väkivallankäytön välineiden joukkoon on asettamassa koko ihmiskunnan välttämättömän aseidenriisunnan pakon eteen. Tosin ei voida kieltää, etteikö ydinaseidenkin eliminoimisella olisi poliittisia voimasuhteita muuttavia seuraamuksia. Se vaikuttaisi, mikäli pystyttäisiin tehokkaasti toteuttamaan, ilmeisestikin heikentävästi ydintäis-
teluvälineitä omaavien valtioiden suhteelliseen kansainvälispoliittiseen valta-
asemaan. Mutta tämä haitta saattaa sittenkin olla pienempi kuin koko ihmis-
kunnan tuhon mahdollisuus. Tämän suuntaisen käsityskannan leviämisestä
on jo olemassa eräitä viitteitä maailman johtavien valtojen politiikkojen lau-
sunnoissa ja toimenpiteissä.

LÄHDEVIITTEET

- 1) Vrt. *Jules Moch* et *Pierre M. Gallois*, »Les Conséquences stratégiques et politiques des armes nouvelles», *Politique Etrangère* N:o 2/1958.
- 2) Hyvä yhteenveto nykyaikaisen pasifismin aaterakennelmasta on *Pentti Linkolan* Isänmaan ja ihmisen puolesta — mutta ei ketään vastaan, Helsinki 1960.
- 3) Vrt. *Erik Allardt* ja *Yrjö Littunen*, *Sosiologia*, Helsinki 1958 ss. 128—135.
- 4) *Lewis F. Richardson*, *Generalized Foreign Politics*. *British Journal of Psychology*, Monograph Supplements, Cambridge 1939.
- 5) Hyvä yhteenveto Yhdistyneiden Kansakuntien piirissä käydyistä aseidenriisunta-neuvotteluista aina 1958 asti on *Yves Collart*'in *Le Désarmement; Étude et bibliographie sur les efforts des Nations Unies*, La Haye 1958.